Utställningen *Hemliga handlingar DC-3:an som försvann*, Flygvapenmuseum i Linköping

Flygvapenmuseum gestaltar kalla krigets mest dramatiska händelse utan att väja för den mångfald av svåra frågor som fortfarande är levande i DC-3:ans historia. Den såväl suggestiva som minimalistiska gestaltningen hjälper besökaren att skapa sin egen förståelse av händelsen genom studier av nedslagsplatsen och genom en resa i de historiska arkiven. Utställningen förändrar synen på vad ett militärhistoriskt museum kan förmedla.

Den 13 juni 1952 lyfte en DC-3:a från Bromma flygplats. Ombord fanns åtta besättningsmän. Deras uppdrag var topphemligt. Två timmar efter start förlorades radiokontakten med planet. DC-3:an var borta. Det skulle ta mer än femtio år innan planet återfanns. Historien om DC-3:an sammanfattar Sveriges historia under det kalla kriget. En historia full av hemlighetsmakeri, stormaktspolitik, och en tystnad gentemot besättningens anhöriga.

Dessa rader tillhör introduktionstexten till Flygvapenmuseums utställning om den mytomspunna DC-3:an. Att möta utställningen som en berättelse, med början och slut, huvudkaraktärer och dramaturgi har varit en av de grundläggande idéerna för projektet. Det är ett pedagogiskt- och formmässigt grepp som skapar engagemang, förståelse och upplevelse för besökaren. En annan grundläggande idé har varit strävan efter att form och innehåll ska bli en sammanhållande enhet, att innehållet förstärker formen och vice versa. Utställningen är avgörande för Flygvapenmuseums vision att bredda synen på vad ett militärhistoriskt museum kan vara. Den ger ett helhetsgrepp på historien. De anhörigas kamp för att få veta vad som hänt deras män och det politiska spelet är lika viktigt att berätta om som planets militära uppdrag och funktion.

Utställningen består i huvudsak av två delar, ett ”monterrum” där DC-3:an vilar som berättar den grundläggande historien, och ett ”fördjupningsrum” där utställningen ger en djupare förståelse.

Monterrum

Rummet domineras av den bärgade DC-3:an. Utgångspunkten var att visa vraket som både skattkista och gravplats. Vraket är spännande att möta och se, men som betraktare blir man också fylld av tankar på hur det måste ha varit för besättningen. Med detta i åtanke är formgivningen i detta rum återhållsam. Vraket är i fokus. Ett ljudlandskap fyller rummet och skapar tillsammans med ljussättningen en suggestiv känsla. Vraket visas såsom det låg på botten. För att återskapa känslan och intrycket av att se vraket på Östersjöns botten har vi jobbat mycket med ljussättningen. Med inspiration från vattens rörelse och med utgångspunkten att skapa en dynamisk ljussättning där ljuset inte är konstant har vi skapat ett ljuslandskap som förändras över tid, skiftar i intensitet och färgtoner. Vissa delar och detaljer av vraket som är extra viktiga för att förstå vrakets berättelse har ett konstant ljus.

Runt montern finns ljusskyltar som berättar vad besökarna kan utläsa av vraket. Tanken med dessa skyltar är att besökarna kan möta och se på vraket som haveriutredare. Vad som vid första anblicken ser ut som en skrothög kan svara på väldigt många frågor. Vraket kompleteras med en tidslinje från avfärd till bärgning samt en uppskuren modell av planet.

Fördjupningsrum

En del av sanningen kring mysteriet DC-3:an fanns på havets botten, den andra i arkiven och hos myndigheter. Därav formen för denna utställningsdel, konceptet för formen har kallats autentisk fiktion. I ”väntans korridor” kan besökarna tjuvlyssna på personer som vetat mer än det sagt och andra som längtat efter att få veta. Denna del av utställningen, rymmer ett antal rum. Förutom ett filmrum, finns ett ”briefingrum” där besökarna iklär sig rollen som besättningsmän och får vara med på en genomgång av DC-3:ans sista uppdrag i form av en avfilmad OH-presentation. Ett ”nedskjutningsrum” som i detalj går igenom hur nedskjutningen gick till genom tre skärmar där planens radio- och orderkommunikation återges tillsammans med en rekonstruktion av nedskjutningen. Efterspelsrummet är kanske utställningens starkaste. Där ställer vi makten i form av en rekonstruktion av Erlanders kontor mot en hemmamiljö som representerar de anhöriga. Här är formkonceptet extra tydligt. I en talande öronlappsfåtölj framför en 50-talstv får vi ta del av änkornas starka berättelser om tiden efter försvinnandet samtidigt som vi kan ta del av maktens tankar och motiv.

DC-3:an är placerad så som den hittades på botten. Rummet fylls av suggestiv och dynamisk ljus- och ljudsättning som förändras över tid. DC-3:an visas och behandlas som både en gravplats och en skattkista .

Nöddörr och nödfönster, både handtagen till både dörren och fönstret var vridna till öppet läge, den sovjetiska piloten Osjinskij rapporterar över radion – besättningen hoppar, 4 besättningsmän saknas fortfarande, samtidigt talar teknisk bevisning för att alla satt kvar på sina platser när planet slog i vattnet. Kan någon ha överlevt?

Tidslinjen tar besökaren genom historien om DC-3:an och dess besättning. I 26 nedslag för vi följa besättningens öde, från ett hej då till familjen via uppdraget, nedskjutningen, eftersökningarna och till återfinnandet av vraket mer än 50år senare.

Den uppskurna modellen av DC-3:an visar hur planet såg ut innan det sköts ner, både in- och utvändigt, i bakgrunden syns vraket. Nästa alla besökare hamnar framför modellen för att i ett ögonkast kunna jämföra med vraket och förstå vad det är som ligger i den 420m² stora montern.

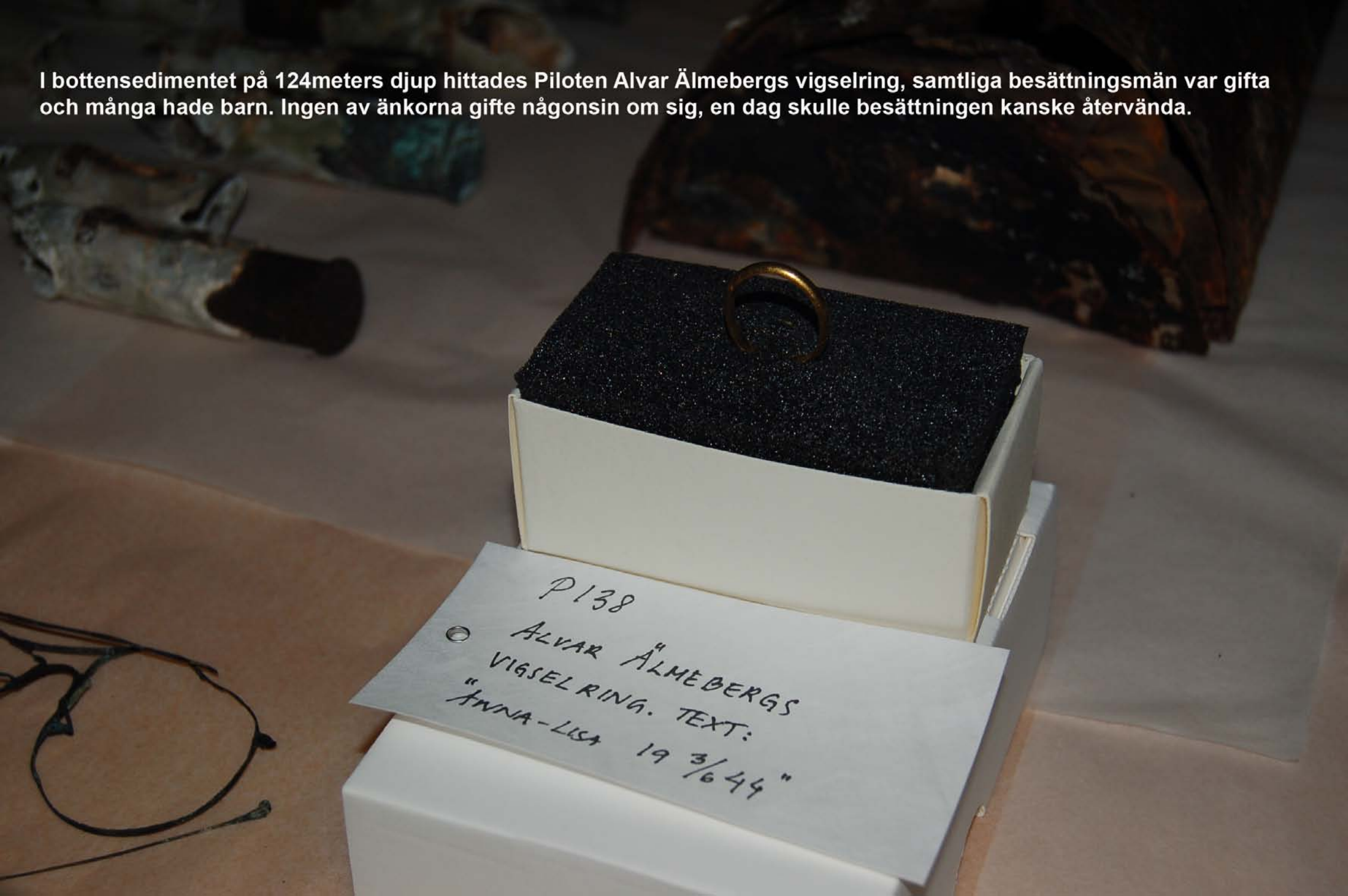

I bottensedimentet på 124meters djup hittades Piloten Alvar Älmebergs vigselring, samtliga besättningsmän var gifta och många hade barn. Ingen av änkorna gifte någonsin om sig, en dag skulle besättningen kanske återvända.

Väntans korridor. Bakom stängda dörrar får vi höra spekulationer, intervjuer, och funderingar kring DC-3:an från personer som väntat på att få veta sanningen om planets öde eller känt till mer än dem sagt.
Väntans korridor visar också att det är i arkiven och hos olika myndigheter som många av svaren legat dolda.
Fortfarande är en del dokument hemligstämplade, andra är försvunna..

Nedskjutningsrummet, automatkanonen pekar rakt mot dig i detta rum. På de tre skärmarna spelas nedskjutningsscenen upp. Till höger finns den autentiska radiokommunikationen från den sovjetiske piloten Osinskij. Till vänster kommunikationen från DC-3:an. I mitten en visualisering av nedskjutningen. Kl. 11.25 Osjinskij - Planet har fattat eld fullständigt. Besättningen hoppar.

I efterspelsrummet ställs makten mot de efterlevande. Under 50 år fick de anhöriga vänta på att få veta vad som hänt.
De fick ta smällen för Sveriges hemliga samarbete med Storbritannien och USA, inget fick avslöjas.
Ingen av änkorna gifte någonsin om sig.

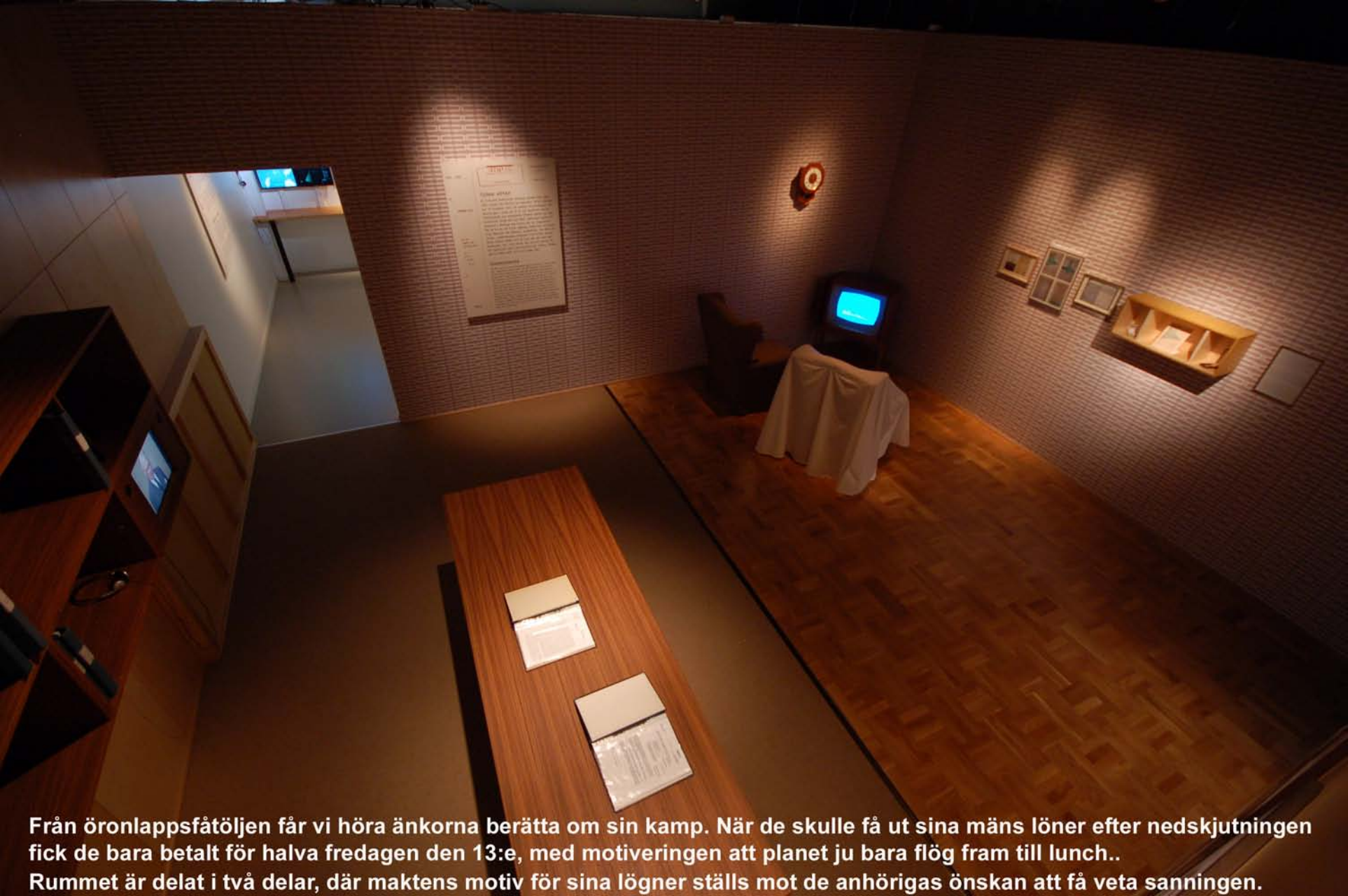

Från öronlappsfåtöljen får vi höra änkorna berätta om sin kamp. När de skulle få ut sina mäns löner efter nedskjutningen fick de bara betalt för halva fredagen den 13:e, med motiveringen att planet ju bara flög fram till lunch..
Rummet är delat i två delar, där maktens motiv för sina lögner ställs mot de anhörigas önskan att få veta sanningen.

Briefingrum, här pågår en filmad OH-presentation av DC-3:an sista uppdrag, en hand placerar ut bilder som beskriver olika skeenden av uppdraget, med pennan stryks viktiga ord under, platser och objekt av betydelse ringas in. På bordet finns en karta med flygroute och spaningsmål. På väggen presenteras besättningen.

Utställningstexter

För att berätta en så komplicerad berättelse som den om DC-3:an behövs ett genomtänkt och genomarbetat textkoncept. Innehållet i utställningen sträcker sig från de anhörigas kamp för att få reda på sanningen via politisk historia och militära analyser till haveriutredningens faktaorienterade slutsatser kring vad som kan utläsas av vraket. Med andra ord är innehållet känslofyllt, personligt, analyserande, vetenskapligt och objektivt. Utställningen som är en basutställning ska vara tillgänglig och intressant för alla målgrupper texterna i utställningen är därför indelade i olika nivåer och typer.

Ett genomgående koncept är att utställningen är indelade i två delar/rum. ”Vrakrummet” som är på en grundläggande nivå och med ambitionen att vara förståelse- och intresseskapande och ett fördjupningsrum med finns analyser, djupare förklarningar och mer personliga berättelser, fortfarande med ambitionen att alla ska kunna förstå med mer och lite längre texter.

Utställningens samtliga texter har svart text mot vit botten för att öka läsbarheten. Stor möda har lagts på att placera, formge och ljussätta texter så att de ska kunna läsas av alla. Grunden för att göra en text tillgänglig är att den är begriplig, enkel och tydlig. Den grafiska formgivningen ska öka förståelsen och genom dess uttryck vara kopplad till innehållet så att form och innehåll tillsammans lockar till läsning. Samtliga texter är fakta- och tillgänglighetsgranskade.

Utställningen har följande typer av texter

Introduktionstexter
Dessa texter är övergripande, sammanfattande, lättförståeliga och spännande. Som exempel, läs de första raderna i nomineringstexten samt det bifogade dokumentet, hemliga handlingar. Raderna i nomineringstexten är den första texten som besökaren möter. Hemliga handlingar är introduktionstexten för fördjupningsrummet.

Tidslinje
Dessa texter är placerade på väggarna runt vraket. Texterna guidar besökarna genom hela historien på ett kortfattat sätt, från besättningens avsked till sina familjer via spaningsflygningen, nedskjutningen och eftersökningen till dess att vraket hittas 50 år senare. Det är totalt 26 skyltar med extremt korta texter, i de flesta fall 1-2 meningar. Det bifogade exemplet har den längsta texten och är den första skylten.

Vrakskyltar
Vraket av DC-3:an är till stor del just ett vrak och det kan vara svårt för en besökare att förstå vad det är man ser. Genom vrakskyltarna kan besökarna läsa och förstå vraket som en haveriutredare. Var har det brunnit, var finns splitterskador, skillnad på korrosion och beskjutningsskador. Texterna presenteras tillsammans med illustrationer där foton av vraket finns inklippta. De förklarar hur olika skador uppkommit och hur de skadorna kan ge en bild av nedskjutningsförloppet, besättningsmedlemmarnas överlevnadsmöjligheter, med mera.

Fördjupningstexter
I Fördjupningsdelen av utställningen är texterna längre, och lite mer avancerade. Gestaltning förstärker innehållet i texten och gör innehållet tydligare. I denna del av utställningen finns även en del text som är inbakad i andra medier. Följande exempel finns med bland bildmaterialet.

I **briefingrummet** pågår en filmad OH-presentation där besökaren får en genomgång av DC-3:ans sista uppdrag, vad var målet med denna flygning, hur ofta flögs denna typ av uppdrag, hur gick det till m.m. I filmen ser man hur en hand placerar ut OH-bladen och med en penna stryker under viktiga ord eller områden. Se bifogad bild briefingrum.

I **nedskjutningsrummet** som också finns bifogad som bild finns tre skärmar, där presenteras text i form den autentiska radiotrafiken från nedskjutningen såväl den sovjetiska som den svenska. Skärmen i mitten visar en visualisering av nedskjutningsförloppet. I den sovjetiska radiotrafiken kan vi bl.a. läsa hur piloten Osjinksij säger - flygplanet har fattat eld fullständigt, besättningen hoppar.

I rummet som är döpt **efterspel** kan besökarna på en tv-skärm sittandes i en öronlappsfåtölj följa de anhörigas historia i korta nedslag under de 50 åren som gick mellan nedskjutning och bärgning.

1952

13 JUNI

Kl.06.00-07.00

Besättningen lämnar sina hem och beger sig mot Bromma.
Från vänster: Börge Nilsson, Erik Carlsson, Ivar Svensson, Bengt Book, Einar Jonsson, Herbert Mattsson, Gösta Blad och Alvar Älmeberg

The crew leave their homes heading to Bromma

Dnr: 251

UTSÄNDES TILL:

SE EX:
SAMRÅD MED:
UPPVISAS FÖR:

CF 4
CF 66
C FLYBO:
HS 251

VN-E

HEMLIG
jfr mom. kung. 4 § lagen 1937 nr. 249

FLYGFÖRVALTNINGEN

FLYGVAPNET
Nr HS 251

Antal blad: 1.

Hemliga handlingar

Ledtrådar till mysteriet med den försvunna DC-3:an fanns inte bara på havets botten. I arkiv och bakom hemligstämplar fanns dokument som kunde berätta om de hemliga uppdrag som genomfördes från flygplanet. Det här är historien om ett sådant uppdrag. Ett som slutade i förödelse och obesvarade frågor. Det är en historia fylld av väntan, sorg och sökande. Sökandet gav till slut resultat, men fortfarande finns frågor som väntar på att besvaras.

Acts of Secrecy

It was not only on the sea bed that clues concerning the missing DC-3 could be found. In archives and files stamped classified there were documents that described the secret operations that were carried out from the aircraft. This is the story of such an operation; an operation that ended in catastrophe and unanswered questions. It is a story of waiting, grief and searching. The searching did, in the end, lead to a result but there are many questions still awaiting an answer.

Nedskjutning:

När det sovjetiska jaktplanet, MiG-15, fick order att anfalla avfyrade piloten sina 23- och 37-millimeters automatkanoner. DC-3:an träffades av ett antal 23-millimeters granater och troligen någon 37-millimeters. Minst en granat träffade i eller vid vänster motors oljetank. En kraftig brand uppstod i oljetanken. Bränsle kan ha läckt ut och fattat eld. Vänster vinge och vänster sida av flygplanskroppen utsattes för hög värme.

De tydligaste beskjutningsskadorna finns i flygplanets bakre del. Risken för att besättningen skadats bedöms varit störst baktill i flygplanet, men splitter har även trängt in i cockpit. Det är troligt att en eller flera besättningsmän har träffats av splitter.

Mission:

When the Soviet MiG-15 fighter received orders to attack, the pilot opened fire with his 23mm and 37mm automatic cannon. The DC-3 was hit by a number of 23mm rounds and probably some 37mm rounds as well. At least one round hit the port engine oil tank, or at least a point very close to it. A severe fire broke out in the oil tank and it is possible that leaking fuel was ignited. The port wing and left side of the fuselage were exposed to extreme heat.

The most obvious signs of the aircraft being shot at can be found towards the rear. It is believed that the risk of crewmembers having suffered injury would have been greatest at the back of the aircraft. However, shrapnel was also discovered in the cockpit. It is likely that at least one of the crewmembers would have been hit by shrapnel.